

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۹، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۵، صفحات ۴۷-۷۳

بررسی نوع و میزان مشارکت روستاییان در طرح هادی روستایی: مطالعه

موردی روستای سنگستان همدان

موسی اعظمی، احمد یعقوبی فرانی، و مهسا معتقد*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۶/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱/۲۵

چکیده

پژوهش حاضر، با هدف بررسی نوع و میزان مشارکت مردم در طرح هادی روستایی در شهرستان همدان، به شیوه تحقیقات پیمایشی انجام شد. جامعه آماری تحقیق را مردان روستای سنگستان تشکیل می‌دادند که از آن میان، با استفاده از رابطه کوکران، ۱۵۰ نفر به‌عنوان حجم نمونه و به شیوه نمونه‌گیری تصادفی نظام‌مند انتخاب شدند. علاوه بر مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی و مشاهدات منظم، پرسشنامه مهم‌ترین ابزار جمع‌آوری اطلاعات بود. یافته‌های تحقیق نشان داد که متغیرهای سطح سواد، منبع درآمد خانوار، تمایل به ماندگاری در روستا، و انگیزه مشارکت در طرح هادی روستایی با سطح و میزان مشارکت رابطه معنی‌دار دارند. همچنین، بر پایه نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه، متغیرهای انگیزه مشارکت در طرح هادی، منبع درآمد خانوار و تمایل به ماندگاری در روستا تأثیر معنی‌دار بر میزان مشارکت آنها در مراحل مختلف طرح هادی روستایی داشتند؛ و در

*به‌ترتیب، نویسنده مسئول و دانشیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه بوعلی سینا (aazanalireza@yahoo.co.uk)؛ استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه بوعلی سینا؛ و دانش‌آموخته کارشناسی ارشد توسعه روستایی دانشگاه بوعلی سینا.

مجموع، ۸۶/۹ درصد از تغییرات میزان مشارکت روستاییان در طرح هادی روستایی را پیش‌بینی کردند. در ارتباط با سطح مشارکت در طرح، مشارکت مردم بیشتر از نوع مشورتی و اطلاع‌دهی و انگیزه و مشوق‌های مادی بود؛ و به‌طور کلی، سطح مشارکت روستاییان در حد متوسط ارزیابی شد.

کلیدواژه‌ها: مشارکت، توسعه روستایی، تیپ‌شناسی مشارکت، طرح هادی روستایی، همدان (شهرستان)، سنگستان (روستا).

مقدمه

امروزه، مشارکت مردم روستایی کلیدی‌ترین عنصر در دستیابی به اهداف عمران و توسعه روستایی به‌شمار می‌رود و در فرایند توسعه، از اهمیت ویژه برخوردار است، به‌گونه‌ای که بزرگ‌ترین سرمایه‌ای که هر روستایی می‌تواند با اتکا بدان مراحل عمران و آبادانی را طی کند، چیزی جز مشارکت ساکنان آن روستا نیست (علی‌حسابی، ۱۳۹۰). با توجه به تفکراتی که در خصوص سامان‌دهی فضایی و سلسله‌مراتبی نظام سکونتگاهی وجود دارد، تمرکز روی طرح‌های عمرانی همچون بهسازی و طرح هادی به‌وجود آمده و طرح هادی روستایی در ردیف نظام پشتیبانی برای توسعه روستایی قلمداد شده است (کلانتری و خواجه‌شاهکوهی، ۱۳۸۱).

طرح هادی در قالب یک طرح کالبدی، با سامان‌دهی و اصلاح بافت موجود، میزان و مکان گسترش آبی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف را بر حسب مورد در قالب مصوبات طرح‌های سامان‌دهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی یا طرح‌های جامع ناحیه‌ای تعیین می‌کند (غفاری و همکاران، ۱۳۹۰). این طرح به‌طور فراگیر در مناطق مختلف کشور از سوی مجریان دولتی اجرا شده و یا در حال اجراست و بیش از سی هزار روستای بالای بیست خانوار دارای مطالعات طرح بوده و تعداد محدودتری نیز به مرحله اجرا درآمده است. نتایج برخی از مطالعاتی که از سوی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در سال ۱۳۹۲ صورت گرفته، مؤید عدم توفیق و ناپایداری اغلب طرح‌های توسعه روستایی از

جمله طرح هادی روستایی به دلیل فقدان یا ضعف مشارکت مردم روستایی در مراحل اجرای این طرح در برخی نقاط کشور است (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۹۲). طرح هادی در روستای سنگستان از سال ۱۳۸۵ توسط بنیاد مسکن استان همدان اجرا شده و امکان مشارکت و حضور مردم محلی در دو فاز طرح یعنی، «فاز مطالعاتی و تهیه طرح» و «فاز اجرایی یا عملیاتی» شامل مراحل مسئله‌یابی، تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی، اجرا و نظارت و ارزشیابی فراهم بوده است. شواهد پیشین مؤید عدم مشارکت فعال یا گسترده مردم محلی در این گونه طرح‌های روستایی بوده و بررسی وضعیت مشارکت مردم در این گونه طرح‌ها در این منطقه ضروری به نظر می‌رسید (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۹۲). از این رو، تحقیقی با هدف بررسی نوع و میزان مشارکت روستاییان در طرح هادی روستایی انجام شد تا ضمن شناسایی و بررسی نوع و میزان مشارکت روستاییان در طرح هادی، راهکارهایی مناسب برای تقویت مشارکت روستاییان در چنین طرح‌هایی ارائه شود. انجام پژوهش حاضر از این نظر حائز اهمیت است که برای برخی مسائل یا سؤالات در این خصوص هنوز پاسخ قاطع و روشن وجود ندارد؛ از آن جمله است:

- ۱- به چه میزان روستاییان در مراحل مختلف طرح‌های هادی مشارکت داشته‌اند؟
- ۲- نوع و سطح مشارکت روستاییان در تیپ‌شناسی‌های رایج جهانی در رابطه با مشارکت در چه جایگاهی قرار دارد؟

بدین ترتیب، با انجام پژوهش حاضر می‌توان امکان جلب و افزایش مشارکت مردم و تحقق ظرفیت‌پذیری آنها به‌عنوان یک ضرورت مسلم برای توسعه همه‌جانبه مناطق روستایی را فراهم و برخی از موانع موجود در این زمینه را مرتفع کرد.

مشارکت مردم در برنامه‌های توسعه از موضوعاتی است که در طول دهه‌های اخیر، به دلیل عدم توفیق برخی پروژه‌های توسعه و عمران روستایی، مورد توجه برنامه‌ریزان و صاحب‌نظران قرار گرفته است (Oakley et al., 1991)، تا جایی که طی دهه هفتاد و پس از

آن، توسعه مشارکتی به عنوان رویکردی مؤثر در دستور کار قرار گرفته است. به مرور و با گسترش برنامه‌های عمران و توسعه روستایی، موضوع مشارکت مردم محلی، بررسی عوامل مؤثر و موانع مشارکت و نیز کمیت و کیفیت مشارکت در پژوهش‌های مختلف در کانون توجه محققان توسعه روستایی قرار گرفت. یکی از راه‌های شناخت سطح و میزان مشارکت مردمی بررسی آن در قالب تطبیق با تیپ‌شناسی‌هاست که نخست، از سوی آرنستاین در قالب نردبان مشارکت مطرح شد (Arnstein, 1969)؛ و سپس، تیپ‌شناسی‌های متعدد ارائه شد. نردبان مشارکت آرنستاین سطوح مشارکت مردم را به سه دسته یا گروه تقسیم می‌کند: عدم مشارکت، مشارکت ظاهری (مشارکت جزئی)، و اختیار شهروندان. او مشارکت را فرایند سهیم شدن مردم در قدرت برای تأثیرگذاری بر رفتار دولت می‌داند (منصوریان، ۱۳۸۸). پله‌های نردبان آرنستاین در نمودار ۱ نشان داده شده است.

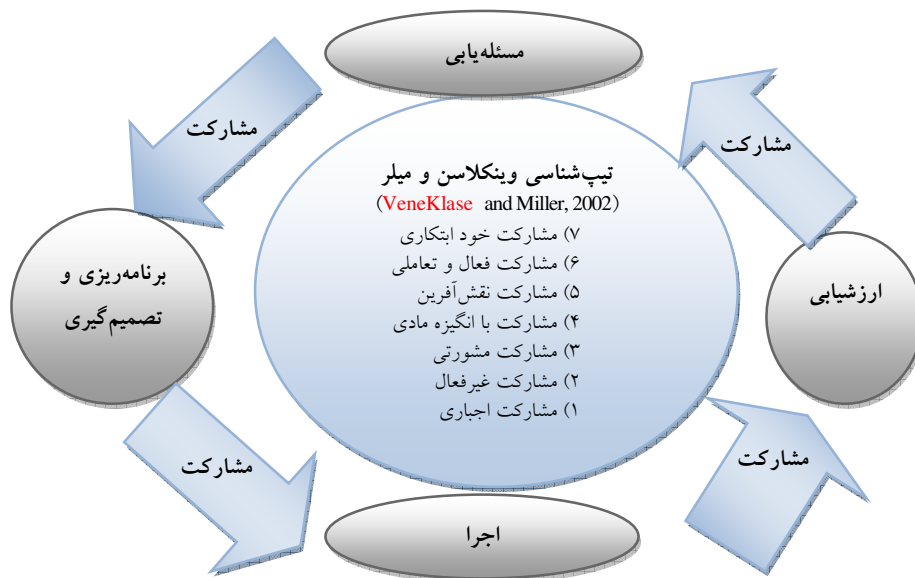
نمودار ۱- نردبان مشارکت آرنستاین

تیپ‌شناسی پرتی: پرتی (Pretty, 1996) مشارکت را به هفت نوع تقسیم می‌کند که از آن میان، به باور وی، برای دستیابی به توسعه، حداقل به سه نوع مشارکت «کارکردی»، «تعاملی»، و «بسیجی» که عمری نسبتاً طولانی دارند، نیاز است. هنگامی که این نوع

مشارکت‌ها اتفاق می‌افتد، مردم می‌توانند مستقل از کارگزاری‌های بیرونی تصمیم‌گیری کنند. در نظام جامع مشارکت، گونه‌هایی متفاوت برای حضور مردم پیش‌بینی شده است تا هر مشارکت‌کننده‌ای بتواند متناسب با شرایط خود در برنامه‌ها و طرح‌های مورد نظر مشارکت کند (علی‌زاده اقدم و همکاران، ۱۳۹۰).

تیپ‌شناسی وینکلاسن و میلر: تیپ‌شناسی وینکلاسن و میلر (VeneKlasen and Miller, 2002) تغییر یا تکامل یافته مدل آرنستاین است که به دلیل همسانی بیشتر و جدیدتر بودن در تحقیق حاضر مورد استناد و استفاده قرار گرفته است. این مدل شامل هفت پله بدین شرح است: ۱- مشارکت اجباری و ابزاری، ۲- مشارکت غیرفعال و بی‌اراده، ۳- مشارکت مشورتی، ۴- مشارکت با انگیزه مادی، ۵- مشارکت نقش‌آفرین، ۶- مشارکت فعال و تعاملی، و ۷- مشارکت خودابتنکاری. در پله پایین این نردبان مردم آگاه قرار می‌گیرند، در حالی که در بالاترین پله نردبان مشارکت اختیار شهروندان مطرح می‌شود. در این تقسیم‌بندی، درجه مشارکت میزان قدرت در تصمیم‌گیری را تغییر می‌دهد. در نردبان مشارکت آرنستاین، دو پله «دستکاری و عوام‌فریبی» و «درمان» زیر عنوان «فقدان مشارکت» گروه‌بندی می‌شوند که معادل مشارکت ابزاری و اجباری و مشارکت اسمی و غیرفعال در مدل وینکلاسن و میلر می‌باشند (Chambers, 2005). در این دو مرحله، هدف اصلی مشارکت در تصمیم‌گیری نیست بلکه آموزش مشارکت‌کنندگان است. در نردبان آرنستاین، اطلاع‌رسانی، مشاوره و تسکین بخشیدن در گروه دوم زیر عنوان مشارکت ظاهری گروه‌بندی می‌شوند که معادل مشارکت مشورتی و مشارکت با انگیزه‌های مادی در مدل وینکلاسن و میلر می‌باشند؛ همچنین، سه پله شراکت، قدرت قانونی (تفویض‌شده) و اختیار شهروندان در دسته کنترل شهروندی گروه‌بندی می‌شوند که معادل مشارکت نقش‌آفرین، مشارکت فعال و تعاملی و مشارکت خودابتنکاری می‌باشند. در مرحله آگاه‌سازی و مشاوره، افراد شرکت‌کننده اجازه بیان نظرات و بحث و انتقاد را دارند، اما هنوز حق مشارکت در تصمیم‌گیری را ندارند. در مرحله

مشارکت، افراد قادر به مذاکره و مبادله اطلاعات می‌باشند، اما در تصمیم‌گیری‌های مدیریتی و موقعیت‌های اصلی نقشی ندارند؛ از این مرحله به بعد، فرد نقش فعال در تصمیم‌گیری دارد. در مرحله قدرت قانونی، افراد موقعیت روشن و قدرت قانونی در تصمیم‌گیری دارند. بنابر آنچه ذکر شد، تیپ‌شناسی‌های مختلف موجود، هرکدام دارای ویژگی‌ها و مزایایی است که از آن میان، تیپ‌شناسی آرنستاین و وینکلاسن و میلر همخوانی و مشابهت بیشتری با موضوع تحقیق ما دارند که با عنایت به جدیدتر بودن تیپ‌شناسی وینکلاسن و میلر نسبت به تیپ‌شناسی آرنستاین، از آن برای توصیف کیفیت مشارکت افراد مورد مطالعه در تحقیق استفاده شده است.

نمودار ۲- مدل مفهومی تحقیق

مطالعات متعدد در زمینه مشارکت و به‌ویژه مشارکت در برنامه‌ها و طرح‌های عمران روستایی در داخل و خارج کشور انجام شده است. عنابستانی و اکبری (۱۳۹۱) به ارزیابی اثرات اجرای طرح‌های هادی بر سکونتگاه‌های روستایی پرداختند؛ یافته‌های پژوهش آنها نشان می‌دهد که این طرح‌ها به لحاظ زیست‌محیطی و جلب مشارکت مردم چندان توفیقی نداشتند. طالب و همکاران (۱۳۹۱) نیز به بررسی نحوه مشارکت مردم در سطوح مختلف طرح بهسازی پرداختند و نتایج تحقیق آنها با استفاده از تقسیم‌بندی مشارکت در سه سطح تصمیم‌گیری، اجرا و نظارت، نشان می‌دهد که در مرحله اول (تصمیم‌گیری)، مردم هیچ‌گونه مشارکتی نداشتند، بلکه دولت نقش اصلی را ایفا کرده است؛ اما در مرحله دوم (اجرا)، مشارکت مردم خوب بود؛ و در مرحله سوم (نظارت) نیز مانند مرحله اول، مردم نقش چندان نداشتند. همچنین، فزونی اردکانی و حیاتی (۱۳۹۰) به ارزیابی و نقد طرح هادی روستایی در سپیدان فارس پرداختند و بر اساس یافته‌های تحقیق آنها، مشارکت پایین افراد محلی برای پرداخت سهم خودیاری از جمله مشکلات موجود بوده است. زارعی (۱۳۸۸) نقدی بر فرایند طرح هادی روستایی ارائه کرده است؛ بر پایه نتایج این پژوهش، وی اصلی‌ترین مشکل در طرح هادی روستایی را نبود یک نظام منسجم فکری و یک مفهوم استوار از طرح در گستره معنی‌شناسی و عدم مشارکت روستاییان در طرح‌های هادی روستایی می‌داند. پاپلی یزدی و ابراهیمی (۱۳۸۵) نیز به بررسی مهم‌ترین مشکلات طرح هادی روستایی در ایران پرداختند که بر اساس نتایج تحقیق آنها، عدم جلب رضایت و مشارکت روستاییان از مهم‌ترین مشکلات طرح هادی روستایی است. همچنین، عظیمی و جمشیدیان مجاور (۱۳۸۴) اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی در سکونتگاه‌های روستایی را بررسی کردند و نتایج تحقیق آنها مؤید آن است که به لحاظ رعایت مسائل زیست‌محیطی و مشارکت مردمی به‌ویژه در فرایند تهیه طرح، چندان توفیقی به‌دست نیامده است. همچنین، در مطالعات پراکنده خارجی، شیجی و همکاران (Shijie et al., 2012) به بررسی نقش اصلاحات

زیرساختی - کالبدی در دستیابی به توسعه متوازن نواحی روستایی - شهری پرداختند؛ بر اساس نتایج این تحقیق، مشخص شد که مشارکت پایین افراد محلی در برخی مناطق و آشنایی پایین دست‌اندرکاران طرح‌ها با شرایط اجتماعی - فرهنگی مناطق روستایی از مهم‌ترین مشکلات اجرای اصلاحات یادشده است. بویر و بوجورووا (Bauer and Budjurova, 2011) نیز به بررسی مشکلات و چالش‌های دستیابی به توسعه روستایی پرداختند و بر پایه نتایج تحقیق آنها، وجود مشکلات مالی و پایین بودن سطح آگاهی و مشارکت روستاییان در طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی مهم‌ترین چالش‌های توسعه کالبدی روستا شناخته شده است. همچنین، به باور کورتن (Corton, 1988، به نقل از: Aazami, 2004)، جامعه روستایی ایده‌آل جامعه‌ای است که در آن، بتوان طرح‌های عمرانی (توسعه اقتصادی و اجتماعی) را بر مبنای مشارکت روستاییان بنا نهاد. بر مبنای بررسی‌های انجام‌شده، در بیشتر مطالعات داخلی پیشین، به بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت و مهم‌ترین مشکلات طرح‌های روستایی پرداخته شده است. بیشتر مطالعات مرور شده از جامعیت لازم برخوردار نبودند و همچنان خلاً مطالعات مرتبط با زمینه‌ها و پیش‌برنده‌های مشارکت مردم در طرح‌های توسعه روستایی وجود دارد. از این‌رو، در تحقیق حاضر، علاوه بر مطالعات پیشین، میزان مشارکت روستاییان در مراحل مختلف طرح‌های روستایی و نوع مشارکت روستاییان بر مبنای تیپ‌شناسی‌های رایج جهانی بررسی شده است که از این جهت، می‌توان آن را واجد نوعی نوآوری در مطالعات این حوزه دانست.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر ماهیت، کمی و از حیث هدف، کاربردی بوده و به شیوه تحقیقات پیمایشی انجام شده است. منطقه مورد مطالعه روستای سنگستان در شهرستان همدان بود. افزون بر مطالعات کتابخانه‌ای و مشاهدات محققان، داده‌های مورد نیاز از طریق پرسشنامه جمع‌آوری شد. روایی ابزار تحقیق با استفاده از نظرات کارشناسان در بخش اجرا و اعضای هیئت علمی دانشگاه بررسی و تأیید

شد و پایایی گویه‌های پرسشنامه نیز با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ ارزیابی شد که برای گویه‌های مرتبط با مشارکت روستاییان در طرح هادی روستایی در حد ۰/۹۱ به دست آمد. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل ۴۸۳ تن از ساکنان روستا در سال ۱۳۹۳ بود که از آن میان، با استفاده از رابطه کوکران (Cochran, 1963)، حجم نمونه ۱۵۰ نفر به شرح زیر تعیین شد و نمونه‌ها نیز به شیوه نمونه‌گیری تصادفی نظام‌مند در روستای محل اجرای طرح به صورت زیر انتخاب شدند:

$$n = \frac{Nt^2s^2}{Nd^2 + t^2s^2} \quad n = \frac{483 \times (1/96)^2 \times (3/76)^2}{483 \times (0.5)^2 + (1/96)^2 \times (3/76)^2} = 150$$

که در آن:

n = حجم نمونه

N = حجم جامعه

t = ضریب اطمینان قابل قبول (t=۱/۹۶ = ۲)

d = دقت احتمالی مطلوب

S = پیش‌برآورد واریانس متغیر جامعه.

در بخش توصیف داده‌ها، از آماره‌های فراوانی، درصد، انحراف معیار، واریانس، و میانگین و در بخش تحلیل داده‌ها نیز از فنون ضرایب همبستگی اسپیرمن، کندال، و تحلیل رگرسیون به منظور تعیین میزان مشارکت مردم در طرح‌های هادی روستایی استفاده شد.

برای گروه‌بندی وضعیت مشارکت افراد مورد مطالعه در مرحله تهیه و مطالعه طرح هادی، از روش «فاصله انحراف معیار از میانگین» استفاده شده است. همان‌گونه که از روابط زیر پیداست، با استفاده از پارامترهای میانگین و انحراف معیار، وضعیت مشارکت روستاییان در مرحله مطالعه طرح هادی بررسی و در قالب چهار طبقه ضعیف، متوسط، خوب و خیلی خوب دسته‌بندی شده، که خلاصه آن در جدول ۱ آمده است.

ضعیف = A : $A < \text{Mean} - \text{St.d}$

متوسط = B : $\text{Mean} - \text{St.d} < B < \text{Mean}$

خوب = C : $\text{Mean} < C < \text{Mean} + \text{St.d}$

خیلی خوب = D : $D > \text{Mean} + \text{St.d}$

جدول ۱- گروه‌بندی وضعیت مشارکت افراد در مرحله تهیه و مطالعه طرح

امتیاز	وضعیت مشارکت افراد	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
کمتر از ۳۸/۹۳	ضعیف	۷۲	۴۸	۴۸
۳۸/۹۳ - ۴۰/۰۷	متوسط	۹	۶	۵۲
۴۰/۰۷ - ۴۱/۲۱	خوب	۳	۲	۵۶/۷
بالاتر از ۴۱/۲۱	خیلی خوب	۶۶	۴۴	۱۰۰
جمع		۱۵۰	۱۰۰	
میانگین: ۴۰/۰۷	انحراف معیار: ۱/۱۴	کمینه: ۱۵	بیشینه: ۷۱	

مأخذ: یافته‌های تحقیق

بنابراین، با توجه به نتایج تحقیق، افرادی که نمره کمتر از ۳۸/۹۳ کسب کرده‌اند، از مشارکت ضعیف، افراد دارای نمره ۳۸/۹۳ تا ۴۰/۰۷ از مشارکت متوسط، افراد دارای نمره ۴۰/۰۷ تا ۴۱/۲۱ از مشارکت خوب، و افراد دارای نمره بالاتر از ۴۱/۲۱ از مشارکت خیلی خوب در طرح هادی برخوردارند. با توجه به داده‌های جدول ۲، بیشترین فراوانی (۴۸ درصد) مربوط به گروه اول (کمتر از ۳۸/۹۳) است.

به منظور بررسی سطح و کیفیت مشارکت افراد، از تیپ‌شناسی‌های مختلف نظیر تیپ‌شناسی وینکلاسن و میلر (VeneKlasen and Miller, 2002) بهره گرفته شد که به دلیل ارتباط و فعالیت مردم در طرح‌ها، شامل مراحل «از پایین به بالا» به شرح زیر بوده و سطوح پایین کاملاً دولتی (بدون مشارکت مردم) و سطح بالا کاملاً مردمی است:

۷- خودابتنکاری (خودبسیجی)

۶- مشارکت فعال و تعاملی

۵- مشارکت نقش آفرین

۴- مشارکت با انگیزه مادی

۳- مشارکت مشورتی

۲- مشارکت غیرفعال و بی‌اراده

۱- مشارکت اجباری و ابزاری

نتایج و بحث

ویژگی‌های فردی پاسخ‌گویان

با توجه به یافته‌های تحقیق، میانگین سن افراد مورد مطالعه ۳۳/۵۶ سال با انحراف معیار ۱۴/۱۴۹ سال بود؛ اکثریت افراد مورد مطالعه (۵۴/۶ درصد) از تحصیلات در سطح دبیرستان و مدرک دیپلم برخوردار بودند؛ توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر حسب منبع درآمد خانوار نشان می‌دهد که ۴۴ درصد از پاسخ‌گویان درآمد خانوار را از طریق مشاغل آزاد تأمین و بقیه آنها از طریق حرفه کشاورزی و کارمندی امرار معاش می‌کردند.

بررسی زمینه‌های مشارکت روستاییان در دو فاز طرح هادی

در اینجا، به‌طور جداگانه، نوع و میزان مشارکت روستاییان در دو فاز اصلی طرح هادی بررسی می‌شود.

فاز تهیه و مطالعه طرح هادی

به‌منظور بررسی مشارکت روستاییان در طرح هادی روستایی در فاز مطالعه و تهیه طرح هادی روستایی، از پانزده گویه استفاده شد. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، از بین مراحل تهیه و مطالعه طرح هادی، ارزیابی و تحلیل مشکلات شبکه معابر با کمترین ضریب تغییرات (۰/۳۶۱) دارای

بیشترین اهمیت است و مشارکت روستاییان در این مرحله بسیار اهمیت دارد؛ معرفی مسائل و مشکلات روستا به مجریان طرح هادی روستای خود با ضریب تغییرات ۰/۵۴۱ در اولویت آخر قرار گرفته است و روستاییان به میزان کمتری مشارکت داشته‌اند (جدول ۲).

جدول ۲- اولویت‌بندی گویه‌های تعیین‌کننده زمینه مشارکت در تهیه و مطالعه طرح

اولویت	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین رتبه‌ای*	خیلی زیاد		متوسط درصد	کم درصد	خیلی کم درصد	زمینه مشارکت در مرحله مطالعاتی طرح
				درصد	درصد				
۱	۰/۳۶۱	۰/۹۳۵	۲/۵۹	۴	۷/۳	۳۸	۷/۳	۴۳/۳	معرفی مسائل روستا به مجریان طرح
۲	۰/۳۸۵	۱/۱۱۴	۲/۸۹	۳/۳	۷/۳	۲۹/۳	۲۸/۷	۳۱/۳	معرفی و تهیه نقشه‌ها به مجریان طرح
۳	۰/۴۱۷	۱/۲۰۷	۲/۸۹	۱۸	۱۲/۷	۳۳/۳	۱۲	۲۴	تعیین محدوده اراضی کشاورزی
۴	۰/۴۲۵	۱/۰۷۳	۲/۵۲	۱۲/۷	۲۳/۳	۳۲/۷	۱۲/۷	۱۸/۷	بررسی امکانات بالقوه روستا
۵	۰/۴۳۲	۱/۲۴۷	۲/۸۸	۷/۳	۲۰	۲۵/۳	۲۴	۲۳/۳	معرفی بافت روستا به مجریان طرح
۶	۰/۴۳۶	۱/۲۱۷	۲/۷۹	۱۲/۷	۱۶/۷	۳۴	۱۹/۳	۱۷/۳	معرفی موقعیت‌های روستا به مجریان
۷	۰/۴۳۷	۱/۲۷۴	۲/۹۱	۸	۱۹/۳	۳۹/۳	۲۰	۱۳/۳	معرفی ویژگی‌های جمعیتی روستا
۸	۰/۴۳۸	۱/۱۹۱	۲/۷۳	۱۱/۳	۱۶/۷	۳۸	۱۷/۳	۱۶/۷	شناسایی اوضاع اقتصادی روستا
۹	۰/۴۵۰	۱/۱۰۹	۲/۴۶	۴/۷	۲۶	۲۸	۲۰/۷	۲۰/۷	تعیین کاربری‌های مختلف اراضی
۱۰	۰/۴۵۸	۱/۲۲۰	۲/۶۶	۷/۳	۲۴/۷	۲۵/۳	۱۷/۳	۲۵/۳	معرفی اوضاع روستا به مجریان طرح
۱۱	۰/۴۷۱	۱/۲۴۴	۲/۶۴	۹/۳	۱۱/۳	۳۸/۷	۱۷/۳	۲۳/۳	اولویت‌بندی خطر بروز سوانح طبیعی
۱۲	۰/۴۷۴	۱/۲۸۷	۲/۷۱	۹/۳	۲۰	۲۸/۷	۲۴/۷	۱۷/۳	ارزیابی میزان فرسودگی بافت روستا
۱۳	۰/۴۸۰	۱/۳۸۸	۲/۸۹	۰/۷	۱۶	۳۸	۳۲	۱۳/۳	ارزیابی مشکلات شبکه معابر روستا
۱۴	۰/۴۸۲	۱/۰۷۵	۲/۲۳	۴	۱۳/۳	۳۰/۷	۲۸/۷	۲۳/۳	مشارکت واقعی در مطالعه
۱۵	۰/۵۴۱	۱/۱۹۶	۲/۲۱	۳/۳	۱۲	۴۰/۷	۲۱/۳	۲۲/۷	مشارکت اسمی در مطالعه طرح

* مقیاس: خیلی کم=۱ کم=۲ متوسط=۳ زیاد=۴ خیلی زیاد=۵

مأخذ: یافته‌های تحقیق

تحلیل یافته‌های تحقیق و انطباق کیفیت مشارکت مردم با تیپ‌شناسی وینکلاسن و میلر نیز نشان می‌دهد که در مرحله مطالعه اولیه طرح هادی روستایی، مشارکت واقعی روستاییان ضعیف بوده است. در این ارتباط، ۳۳/۳ درصد از پاسخ‌گویان ابراز داشتند که «مشارکت فعال»

در این خصوص نداشته‌اند و ۱۱/۳ درصد نیز مشارکت خود را «ابزاری یا اجباری» با ترغیب مجریان طرح یا عوامل دولتی دانسته‌اند؛ ۱۸/۷ درصد نیز «مشارکت غیرفعال یا اسمی» داشته‌اند. بنابراین، تا این سطح، مشارکت این افراد در حقیقت مشارکت فعال نبوده و مطابق تیپ‌شناسی وینکلاسن و میلر، در رده «مشارکت بی‌اراده و غیرفعال» قرار می‌گیرد. مشارکت بقیه افراد مورد مطالعه در این مرحله نیز بدین صورت بوده است که ۲۸ درصد مشارکت خود را صرفاً از نوع «اطلاع‌دهی و مشورتی» برای عوامل اجرایی طرح عنوان کردند، که مشابه نوع «مشورتی و اطلاع‌رسانی» در گروه مشارکت‌های وینکلاسن و میلر قرار می‌گیرد؛ مشارکت ۶/۷ درصد نیز با «انگیزه‌های مادی و دریافت مشوق‌های مادی و مالی» بوده است، که این سطح مشارکت با تیپ مشارکت انگیزه‌های مادی در تیپ‌شناسی وینکلاسن و میلر هم‌خوانی دارد؛ و تنها دو درصد باقی‌مانده مشارکت خود را «فعال» دانسته‌اند، که سطح مشارکت آنها با مشارکت تعاملی و خودابتهکاری در تیپ‌شناسی وینکلاسن و میلر هم‌خوانی دارد. بنابراین، می‌توان ادعا کرد که افراد مورد مطالعه در مجموع از مشارکت قابل توجه در مطالعه و تهیه طرح هادی در روستای خود برخوردار نبودند و افراد بیرون از جامعه روستایی این مطالعه را به انجام رسانیده‌اند.

بررسی زمینه‌های مشارکت روستاییان در مراحل اجرایی طرح هادی روستایی

فاز دوم طرح هادی «مرحله عملیاتی طرح» است. نتایج نظرات پاسخ‌گویان نشان داد که از بین مراحل مختلف اجرایی طرح هادی، تأمین مواد و مصالح مورد نیاز اجرای طرح هادی با کمترین ضریب تغییرات (۰/۳۸۵) دارای بیشترین اهمیت است و مشارکت روستاییان در این مرحله بسیار اهمیت دارد. ارائه مشورت و راهنمایی به مجریان طرح هادی با ضریب تغییرات ۰/۴۹۸ در اولویت آخر قرار گرفته است و روستاییان به میزان کمتری مشارکت داشته‌اند (جدول ۳).

جدول ۳- اولویت‌بندی زمینه‌های مشارکت روستاییان در مرحله عملیاتی (اجرایی) طرح

ردیف	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین رتبه‌ای	خیلی زیاد		متوسط درصد	کم درصد	خیلی کم درصد	زمینه مشارکت در مرحله اجرایی
				درصد	درصد				
۱	۰/۳۸۵	۱/۰۸۳	۲/۸۱	۱۱/۳	۱۳/۳	۳۳/۳	۲۲/۷	۱۹/۳	شناسایی نقاط قوت، نقاط ضعف روستا
۲	۰/۳۸۸	۱/۰۷۲	۲/۸۶	۷/۳	۲۲	۱۹/۳	۳۱/۳	۱۸	مشارکت در بررسی مشکلات روستا
۳	۰/۳۹۲	۱/۰۸۰	۲/۸۵	۸	۱۳/۳	۴۰/۷	۱۶	۲۲	مشارکت در تصمیم‌گیری اولیه طرح
۴	۰/۴۰۰	۱/۱۳۰	۲/۸۲	۸	۱۰	۲۸	۲۶/۷	۲۷/۳	مشارکت در تصمیمات برنامه‌ریزی طرح
۵	۰/۴۰۱	۱/۰۸۵	۲/۷۰	۵/۳	۱۳/۳	۲۱/۳	۳۲	۲۸	ارائه مشورت و راهنمایی به مجریان
۶	۰/۴۱۰	۱/۲۱۴	۲/۹۶	۷/۳	۱۱/۳	۳۴	۲۲/۷	۲۴/۷	تأمین نیروی کار فیزیکی (با دستمزد)
۷	۰/۴۱۱	۱/۱۱۸	۲/۷۲	۸	۱۳/۳	۳۶	۲۸	۱۴/۷	تأمین نیروی کار فیزیکی (بدون دستمزد)
۸	۰/۴۱۴	۱/۱۴۱	۲/۸۵	۵/۳	۱۶	۴۴	۱۸/۷	۱۶	تأمین فضا و زمین برای اجرای طرح
۹	۰/۴۱۷	۱/۱۴۴	۲/۸۴	۵/۳	۱۴/۷	۴۲	۲۰/۷	۱۷/۳	مشورت فکری برای اجرای طرح
۱۰	۰/۴۴۱	۱/۱۸۷	۲/۶۹	۶	۱۶/۷	۳۸	۲۵/۳	۱۴	تأمین تجهیزات و ابزار و ادوات
۱۱	۰/۴۴۵	۱/۱۶۸	۲/۶۲	۶	۱۸/۷	۴۰	۲۱/۳	۱۴	تأمین مواد و مصالح برای طرح
۱۲	۰/۴۴۷	۱/۲۶۶	۲/۸۳	۱۴	۱۴/۷	۲۸	۲۷/۳	۱۶	تأمین مواد غذایی برای مجریان طرح
۱۳	۰/۴۵۰	۱/۲۳۸	۲/۸۵	۱۰	۲۵/۳	۳۱/۳	۱۷/۳	۱۶	کمک به توسعه و تعریض معابر
۱۴	۰/۴۵۲	۱/۱۹۴	۲/۶۴	۱۲/۷	۲۱/۳	۲۴	۲۰/۷	۲۱/۳	تأمین منابع آب برای اجرای طرح
۱۵	۰/۴۵۳	۱/۲۱۲	۲/۶۷	۹/۳	۲۳/۳	۲۶/۷	۱۸	۲۲/۷	تأمین انرژی (برق) برای اجرای طرح
۱۶	۰/۴۶۱	۱/۲۸۸	۲/۹	۴	۲۲	۴۰/۷	۱۲	۲۱/۳	کمک به تأمین منابع مالی و سرمایه
۱۷	۰/۴۶۸	۱/۱۹۱	۲/۵۴	۸	۱۴/۷	۴۶	۱۴	۱۷/۳	کنترل بر مراحل اجرایی طرح
۱۸	۰/۴۶۹	۱/۳۲۸	۲/۸۳	۵/۳	۱۶/۷	۳۶	۱۸/۷	۲۳/۳	بررسی و نظارت بر مراحل اجرایی
۱۹	۰/۴۹۷	۱/۲۱۸	۲/۴۵	۵/۳	۱۹/۳	۳۳/۳	۱۸	۲۴	بررسی و ارزیابی نتایج و اثرات
۲۰	۰/۴۹۸	۱/۱۷۷	۲/۳۶	۶	۲۰	۳۳/۳	۲۳/۳	۱۷/۳	طرح کنترل منابع مصرفی طرح، بودجه و..

* مقیاس: خیلی کم=۱ کم=۲ متوسط=۳ زیاد=۴ خیلی زیاد=۵

مأخذ: یافته‌های تحقیق

برای بررسی عمیق‌تر و دقیق‌تر مشارکت مردم در مرحله عملیاتی یا اجرای طرح هادی روستایی، سطح یا تیپ مشارکت آنها در چهار مرحله چرخه مشارکت طرح‌های عمرانی مد نظر قرار گرفته که در پی، نتایج به دست آمده ارائه شده است.

مرحله مسئله و مشکل‌یابی یا تشخیص نیاز به طرح هادی

جمع‌بندی نتایج به‌دست آمده از نقطه‌نظرات پاسخ‌گویان در این زمینه و تطبیق آن با تیپ‌شناسی وینکلاسن و میلر بدین صورت بود که ۳۳/۳ درصد از پاسخ‌گویان مشارکتی نداشتند؛ سطح مشارکت ۱۵/۳ درصد «ابزاری و اجباری»، چهارده درصد «اسمی و غیرفعال»، ۲۴/۷ درصد «مشورتی و اطلاع‌دهی به عوامل اجرایی»، شش درصد «انگیزه و مشوق‌های مادی»، ۳/۳ درصد «مؤثر و نقش‌آفرین»، دو درصد «فعال و تعاملی»، و تنها ۱/۳ درصد «خودابتکاری بود».

مرحله برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری اجرای طرح هادی

در این زمینه، پاسخ‌ها نشان داد که ۲۶ درصد از پاسخ‌گویان مشارکتی نداشتند؛ سطح مشارکت بیست درصد «ابزاری و اجباری»، ۱۶/۷ درصد «اسمی و غیرفعال»، ۲۷/۳ درصد «مشورتی و اطلاع‌دهی به عوامل اجرایی»، ۳/۳ درصد «انگیزه و مشوق‌های مادی»، ۲/۷ درصد «مؤثر و نقش‌آفرین»، و ۲/۷ درصد «فعال و تعاملی» بود و هیچ‌کدام از افراد مورد مطالعه مشارکت در سطح «خودابتکاری» نداشتند.

مرحله اجرای عملی طرح هادی در روستا

اظهارات پاسخ‌گویان درباره سطح مشارکت خود در این مرحله از فاز اجرایی بدین قرار بوده است: ۲۴ درصد از پاسخ‌گویان مشارکتی نداشتند؛ سطح مشارکت ۱۶/۷ درصد «ابزاری و اجباری»، ۱۵/۳ درصد «اسمی و غیرفعال»، ۳۶/۷ درصد «مشورتی و اطلاع‌دهی به عوامل اجرایی»، ۳/۳ درصد «انگیزه و مشوق‌های مادی»، ۰/۷ درصد «مؤثر و نقش‌آفرین»، و ۳/۳ درصد «فعال و تعاملی» بود؛ و ۱/۳ درصد از افراد مورد مطالعه نیز مشارکت در سطح «خودابتکاری» داشتند.

مرحله کنترل، نظارت و نگهداری طرح هادی

کنترل، نظارت و نگهداری طرح هادی آخرین مرحله از فاز اجرایی این طرح روستایی است. در این زمینه، پاسخ‌ها نشان داد که ۳۲/۷ درصد از پاسخ‌گویان مشارکتی نداشتند؛ سطح مشارکت ۱۱/۴ درصد «ابزاری و اجباری»، چهارده درصد «اسمی و غیرفعال»، ۳۳/۳ درصد «مشورتی و اطلاع‌دهی به عوامل اجرایی»، ۵/۳ درصد «انگیزه و مشوق‌های مادی»، ۱/۳ درصد «مؤثر و نقش‌آفرین»، و دو درصد «فعال و تعاملی» بود؛ و هیچ‌کدام از افراد مورد مطالعه مشارکت در سطح «خودابتکاری» نداشتند.

بنابراین، در بین مراحل چهارگانه اجرای طرح هادی در روستای مورد مطالعه، گویه «اجرای عملی طرح هادی در روستا» با کمترین ضریب تغییرات (۰/۵۴۳) دارای بالاترین سطح مشارکت افراد بوده و در اولویت اول جای گرفته است؛ همچنین، گویه «مسئله و مشکل‌یابی» با بیشترین ضریب تغییرات (۰/۶۱۰) دارای پایین‌ترین سطح مشارکت افراد بوده و در اولویت آخر قرار گرفته است (جدول ۴).

جدول ۴- مشارکت روستاییان در فاز اجرایی طرح هادی (درصد)

مرحله طرح	اصلاً (عدم مشارکت)	ابزاری و اجباری	اسمی و غیرفعال	مشورتی و اطلاع‌دهی	انگیزه و مشوق‌های مادی	مؤثر و نقش‌آفرین	فعال و تعاملی	خودابتکاری	مجموع	ضریب تغییرات	اولویت
اجرای عملی طرح هادی در روستا	۲۴	۱۶/۷	۱۵/۳	۳۶/۷	۱/۳	۰/۷	۳/۳	۲	۱۰۰	۰/۵۴۳	۱
برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری	۲۶	۲۰	۱۶/۷	۲۷/۳	۳/۳	۴	۲/۷	۰	۱۰۰	۰/۵۴۶	۲
اجرای طرح کنترل، نظارت و نگهداری	۳۲/۷	۱۱/۴	۱۴	۳۳/۳	۵/۳	۱/۳	۲	۰	۱۰۰	۰/۵۵۳	۳
مطالعه طرح هادی	۳۳/۳	۱۱/۳	۱۸/۷	۲۸	۶/۷	۰	۱/۳	۰/۷	۱۰۰	۰/۵۵۸	۴
روستا مسئله و مشکل‌یابی (تشخیص نیاز به طرح)	۳۳/۳	۱۵/۳	۱۴	۲۴/۷	۶	۳/۴	۲	۱/۳	۱۰۰	۰/۶۱۰	۵

مأخذ: یافته‌های تحقیق

در ادامه، برای توصیف دقیق‌تر نوع مشارکت افراد در مراحل مختلف طرح هادی روستایی، از روش «فاصله انحراف معیار تا میانگین» استفاده شده که بر اساس آن، گروه‌بندی امتیازهای به‌دست آمده در چهار سطح بدین شرح است: عدم مشارکت، مشارکت در حد ضعیف، مشارکت در حد متوسط، و مشارکت در حد خوب. گذشته از عدم مشارکت، مشارکت در حد ضعیف شامل مشارکت ابزاری و اجباری و مشارکت اسمی و غیرفعال است. مشارکت در سطح متوسط نیز شامل مشارکت مشورتی و اطلاع‌دهی و مشارکت به‌دلیل انگیزه و مشوق‌های مادی است. همچنین، مشارکت در سطح خوب شامل مشارکت نقش‌آفرین و عملی، مشارکت فعال و تعاملی، و مشارکت خودابتنکاری است.

نتایج نشان می‌دهد که در روستای مورد مطالعه، ۲۹/۸۶ درصد از افراد مورد بررسی در هیچ‌کدام از مراحل اجرای طرح هادی مشارکتی نداشته‌اند؛ مشارکت ۷۵/۳۳ درصد از افراد در حد ضعیف، ۸۶/۳ درصد در حد متوسط و ۸/۱۹ درصد در حد خوب بوده است. بنابراین، مشارکت روستاییان به‌صورت عمده از نوع مشورتی و اطلاع‌دهی و نیز انگیزه و مشوق‌های مادی و در مجموع، در حد متوسط ارزیابی شده است.

رابطه بین متغیرهای منتخب و میزان مشارکت روستاییان در طرح هادی روستایی

برای شناسایی عوامل مؤثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های هادی روستایی، از ضرایب همبستگی استفاده شد؛ یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که بین میزان مشارکت روستاییان در طرح هادی و تمایل به ماندگاری در روستا رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد، به‌گونه‌ای که با بالا رفتن تمایل ماندگاری در روستا به همان نسبت هم مشارکت افراد در طرح هادی بیشتر می‌شود. همچنین، بین میزان مشارکت در طرح هادی و انگیزه مشارکت در این طرح رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که هرچه انگیزه مشارکت در طرح بیشتر می‌شود، میزان مشارکت نیز افزایش خواهد یافت. نکته مهم

و قابل تأمل اینکه بر پایه یافته‌های پژوهش، همبستگی معنی‌داری بین سن و میزان مشارکت روستاییان در طرح هادی روستایی و همچنین، بین میزان مشارکت روستاییان در طرح هادی و میزان تحصیلات آنها رابطه معنی‌دار وجود ندارد؛ به دیگر سخن، میزان مشارکت مردم در طرح هادی روستایی از متغیرهایی نظیر سن و سطح تحصیلات روستاییان تأثیر نمی‌پذیرد. همچنین، با استفاده از آزمون کروسکال، تفاوتی معنی‌دار و مثبت در سطح معنی‌داری ۰/۰۰۴ و مقدار محاسبه‌شده ۲۳۵/۱۱ بین منبع اصلی درآمد خانوار و میزان مشارکت افراد در طرح هادی وجود دارد. بررسی بیشتر نشان داد که روستاییان با مشاغل دولتی به میزان بیشتری در طرح‌ها مشارکت دارند، چرا که این طرح‌ها ماهیت دولتی دارند و کارمندان وابسته به دولت هستند (جدول ۵). بدیهی است، مشارکت عملی پیش‌زمینه‌ها و انگیزنده‌های مادی و معنوی لازم دارد که باید از سوی دست‌اندرکاران فراهم شود.

جدول ۵- ضرایب همبستگی میزان مشارکت روستاییان در طرح هادی و متغیرهای تحقیق

متغیر مستقل	جنس متغیر	متغیر وابسته	آزمون مورد استفاده	مقدار محاسبه‌شده	سطح معنی‌داری
سن	فاصله‌ای	میزان مشارکت در طرح	کندال	۰/۱۵۸	۰/۰۵۳
میزان تحصیلات	ترتیبی	میزان مشارکت در طرح	اسپیرمن	۰/۰۲۲	۰/۷۸۷
تمایل به ماندگاری در روستا	ترتیبی	میزان مشارکت در طرح	اسپیرمن	۰/۱۴۶	×۰/۰۲۰
انگیزه به مشارکت در طرح	ترتیبی	میزان مشارکت در طرح	اسپیرمن	۰/۱۹۱	××۰/۰۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق

بررسی میزان مشارکت روستاییان در طرح هادی روستایی

به‌منظور بررسی میزان مشارکت در طرح هادی روستایی، از شیوه تحلیل رگرسیون چندگانه استفاده شد؛ این رگرسیون را می‌توان به چند روش محاسبه کرد. یکی از روش‌ها روش گام به گام است که برای بررسی تأثیر جمعی متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته (میزان مشارکت) از آن استفاده شده است. یافته‌های تحقیق حاضر نشان می‌دهد که تحلیل رگرسیون تا سه

گام پیش رفته و سه متغیر حدود ۸۶/۹ درصد تغییرات متغیر وابسته را پیش‌بینی می‌کنند؛ یعنی، این سه عامل حدود ۸۷ درصد عوامل مؤثر بر مشارکت را از دیدگاه پاسخ‌گویان تبیین می‌کنند (جدول ۶).

جدول ۶- شاخص‌ها و آماره‌های تحلیل رگرسیونی (میزان مشارکت در طرح هادی روستایی)

ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تعیین	ضریب تعیین واقعی	خطای استاندارد
۰/۷۵۱	۰/۵۶۳	۰/۵۳۵	۵/۳۶۱۷۶

مأخذ: یافته‌های تحقیق

همان‌گونه که در جدول ۶ ملاحظه می‌شود، مقادیر ضریب همبستگی چندگانه ۰/۷۵۱، ضریب تعیین ۰/۵۶۳ و ضریب تعیین واقعی ۰/۵۳۵ است. مقدار ضریب تعیین واقعی نشان می‌دهد که ۵۳ درصد از واریانس و تغییرات میزان مشارکت از طریق متغیرهای موجود در معادله تبیین می‌شود.

بر اساس نتایج جدول ۷، در گام اول، متغیرهای انگیزه مشارکت در طرح هادی روستایی وارد رگرسیون شده است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، بین متغیرهای انگیزه مشارکت در طرح و میزان مشارکت رابطه مستقیم معنی‌دار در سطح یک درصد وجود دارد؛ همچنین، متغیر انگیزه مشارکت در طرح هادی روستایی با بتای ۰/۴۴۳ بیش از همه متغیرهای دیگر بر میزان مشارکت در طرح تأثیر می‌گذارد. به دیگر سخن، ضریب بتای ۰/۴۴۳ نشان می‌دهد که تغییر یک واحد انحراف استاندارد در متغیر انگیزه مشارکت سبب تغییر ۰/۴۴۳ واحد انحراف استاندارد در متغیر میزان مشارکت در طرح هادی روستایی می‌شود. در گام دوم، منبع درآمد خانوار وارد تحلیل شده که با بتای ۰/۳۰۸، دومین متغیر دارای بیشترین تأثیر مستقیم بر میزان مشارکت در طرح هادی روستایی است. این رابطه با متغیر وابسته نیز مستقیم و مثبت است. متغیر سوم «تمایل به ماندگاری در روستا» با بتای

۰/۱۵۷ در سطح معنی داری ۰/۰۰۰ است؛ بنابراین، می توان گفت که رابطه این متغیر با میزان مشارکت در طرح هادی روستایی نیز معنی دار و مثبت است. طبق ضرایب بتای متغیرهای مستقل وارد شده در معادله رگرسیون، ملاحظه می شود که متغیر انگیزه مشارکت در طرح با مقدار بتای ۰/۴۴۳ نسبت به سایر متغیرها بیشترین سهم و نقش را در تبیین متغیر وابسته «میزان مشارکت در طرح هادی روستایی» داشته است. این نتایج با نتایج تحقیقات عبدالله پور و همکاران (۱۳۹۲) و عزیزی و همکاران (۱۳۹۱) همخوانی دارد.

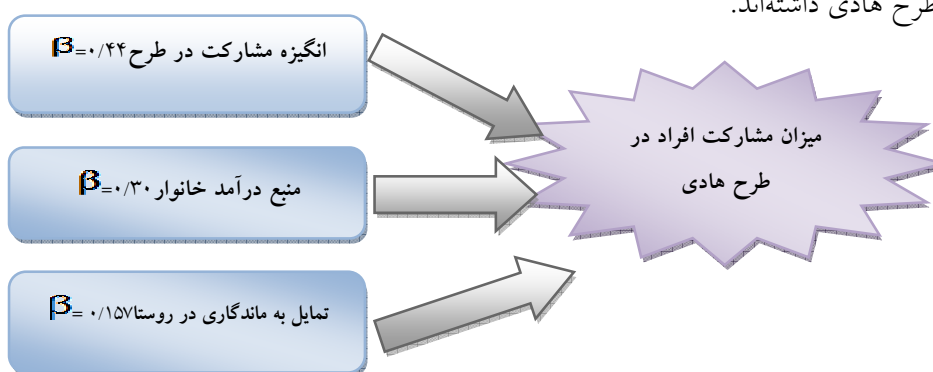
جدول ۷- مدل رگرسیون چندمتغیره برای تبیین میزان مشارکت در طرح هادی روستایی

گام	متغیر مستقل	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	آماره F	B	Beta	سطح معنی داری	آماره t
	عرض از مبدأ (Constant)					۶/۷۰۶		**۰/۰۰۰	۳/۸۰۴
گام اول	انگیزه مشارکت در طرح	۰/۸۸۳	۰/۷۸۰	۰/۷۷۸	۱۵/۳۴۷	۰/۸۵۰	۰/۴۵۱	**۰/۰۰۰	۳/۹۱۷
	عرض از مبدأ (Constant)					۶/۱۰۹		**۰/۰۰۰	۴/۷۶۰
گام دوم	انگیزه مشارکت در طرح	۰/۹۲۱	۰/۸۴۹	۰/۸۴۷	۱۲/۴۶۴	۰/۷۵۸	۰/۴۴۸	**۰/۰۰۰	۳/۶۹۴
	منبع درآمد خانوار					۵/۷۹۷	۰/۳۱۵	**۰/۰۰۰	۲/۹۶۲
	عرض از مبدأ (Constant)					۴/۸۲۷		**۰/۰۰۰	۴/۰۶۲
	انگیزه مشارکت در طرح					۲/۵۲۴	۰/۴۴۳	**۰/۰۰۰	۳/۵۶۷
گام سوم	منبع درآمد خانوار	۰/۹۳۴	۰/۸۸۲	۰/۸۶۹	۹/۹۱۴	۳/۹۷۵	۰/۳۰۸	**۰/۰۰۰	۲/۷۹۸
	تمایل به ماندگاری در روستا					۲/۱۱۴	۰/۱۵۷	**۰/۰۰۱	۲/۰۶۴

مأخذ: یافته های تحقیق

همچنین، نتایج به دست آمده از آماره‌های موجود در جدول ۷ بدین شرح است: در گام اول، متغیر تأثیر انگیزه مشارکت در طرح هادی بر میزان مشارکت افراد در این طرح وارد رگرسیون شده و بر اساس یافته‌ها، بین این متغیر و میزان مشارکت افراد در طرح هادی رابطه مستقیم و معنی‌دار وجود دارد. همان‌گونه که از جدول ۷ برمی‌آید، این متغیر ۷۸ درصد از واریانس و تغییرات میزان مشارکت در طرح هادی روستایی را تبیین می‌کند. در گام دوم، متغیر تأثیر منبع درآمد خانوار بر میزان مشارکت در طرح هادی روستایی نیز وارد رگرسیون شده ($F=12/464, p<0/01$)؛ و بر اساس یافته‌ها، بین این متغیر و میزان مشارکت در طرح هادی روستایی رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد، به گونه‌ای که ارزش بتا برای این متغیر ($\beta=0/308, p<0/01$) را می‌توان همچنان گویای تأثیرگذاری دلایل و انگیزه‌های مادی در مشارکت افراد دانست؛ هرچند، تلاش‌هایی هم برای ایجاد انگیزه حضور و مشارکت مردم با ابزارهای معنوی و تکاملی و سطوح بالای نیازهای انسانی صورت گرفته باشد. در گام سوم، تأثیر متغیر تمایل به ماندگاری در روستا بر میزان مشارکت در طرح هادی روستایی نیز سنجیده شد؛ و بر پایه نتایج به دست آمده، تمایل به ماندگاری در روستا با میزان مشارکت در طرح هادی روستایی رابطه مثبت و معنی‌دار دارد، به گونه‌ای که ارزش بتا برای فرضیه مربوط به تمایل به ماندگاری در روستا مثبت و معنی‌دار است ($\beta=0/157, p<0/01$). همچنین، به طور کلی، هر سه متغیر مستقل با همدیگر قادر بودند که ۸۶/۹ درصد از واریانس میزان مشارکت در طرح هادی روستایی را تبیین کنند و ۱۳/۱ درصد بقیه مربوط به عواملی است که در تحقیق حاضر مد نظر قرار نگرفته است. اهمیت نسبی متغیرهای تأثیرگذار بر میزان مشارکت افراد در طرح هادی در نمودار ۳ آمده است. مقدار بتای به دست آمده برای متغیر انگیزه مشارکت در طرح هادی نشان می‌دهد که تغییر یک واحد در این متغیر به اندازه ۰/۴۴۳ بر میزان مشارکت افراد در طرح هادی تأثیر می‌گذارد؛ همچنین، متغیرهای منبع درآمد خانوار ($\beta=0/308$) و تمایل به

ماندگاری در روستا ($\beta=0/157$)، به ترتیب، بیشترین تأثیر را در میزان مشارکت افراد در طرح هادی داشته‌اند.

نمودار ۳- اهمیت نسبی متغیرهای اثرگذار بر میزان مشارکت در طرح بر اساس مقادیر بتا (β)

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بر اساس یافته‌های تحقیق، یکی از عوامل تأثیرگذار بر میزان مشارکت در طرح هادی در روستای سنگستان منبع اصلی درآمد افراد است؛ به دیگر سخن، اینکه افراد از چه راهی امرار معاش می‌کنند و اینکه این راه درآمدهای ثابت دولتی یا مشاغل آزاد باشد، نقش بارزی در افزایش مشارکت آنها در طرح هادی داشته است. همچنین، رابطه بین متغیر منبع اصلی درآمد خانوار و میزان مشارکت در طرح هادی نسبتاً بالا و مثبت است، به گونه‌ای که افرادی که منبع اصلی درآمدشان وابسته به دولت است (کارمندان)، به میزان بیشتری در طرح‌ها مشارکت دارند. می‌توان استنتاج کرد که افراد درون بدنه دولت از اهداف و برنامه‌های دولت شناخت بیشتری دارند و از این‌رو، تمایل آنها به مشارکت بیشتر است. یکی از عوامل مهم تأثیرگذار بر میزان مشارکت در طرح هادی انگیزه مشارکت در طرح است. در تحقیق

حاضر، اکثر افراد مورد بررسی پاداش مادی و مزد را مناسب‌ترین انگیزه در مشارکت خود در طرح هادی دانسته‌اند.

بر مبنای نتایج تحلیل رگرسیون، می‌توان به چند نتیجه‌گیری کلی دست یافت. نخست اینکه نگاه تک‌بعدی به عوامل و زمینه‌های مشارکت بخش زیادی از واقعیات مربوط به زمینه‌ها و ظرفیت‌های مشارکت مردمی را از بین برده و طبیعتاً مجریان و برنامه‌ریزان برنامه‌های توسعه را در تدارک زمینه‌های جلب مشارکت مردم یاریگر نخواهد بود. وضعیت سه عامل اصلی در تحقیق حاضر و نیز ارتباط نسبی این عوامل با یکدیگر به‌نوعی مؤید این موضوع است که چنانچه نهادهای مجری طرح‌های توسعه‌ای صرفاً به ایجاد و توسعه ظرفیت‌ها و توانمندی‌های مردمی از طریق ارتقای سطح دانش، توانایی و انگیزه‌های مردم بپردازند و عملکرد مجموعه نهادی خود را اصلاح نکنند، نمی‌توان به تأثیر ارتقای توانمندی مردم در قالب عاملی برای جلب مشارکت مردم امیدوار بود. نکته مهم و قابل تأمل دیگر در نتایج تحقیق ارتباط نزدیک و گاه متقابل عوامل در فرایند جلب مشارکت مردم در طرح هادی روستایی است. همچنین، نتایج مطالعه حاضر نشان داد که بیشترین زمینه مشارکت روستاییان در ارزیابی و تحلیل مشکلات شبکه معابر و تأمین مواد و مصالح و تجهیزات برای طرح بوده و به دیگر سخن، مشارکت روستاییان در این طرح‌ها در سطح ضعیف بوده است. بررسی متغیرهای تعیین‌کننده مشارکت روستاییان در طرح هادی در چهار مرحله مشارکت در مسئله‌یابی، تصمیم‌گیری طرح هادی، مشارکت در اجرای طرح‌ها و مشارکت در نظارت و ارزشیابی طرح‌ها بیانگر آن است که در مرحله مسئله‌یابی، میزان مشارکت بیشتر افراد در حد خیلی کم بوده است. اکثر افراد نقش خود را در مشارکت در تصمیم‌گیری‌های اولیه قبل از برنامه‌ریزی و نظارت و ارزشیابی بر طرح متوسط بیان کرده‌اند. همچنین، در روش اجرای طرح هادی، مشارکت در حد خوب عنوان شده است. نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد که تیپ مشارکت افراد مورد مطالعه در مراحل مختلف

طرح هادی منطبق با سطوح پایین تیپ‌شناسی‌های مطرح جهانی نظیر تیپ‌شناسی وینکلاسن و میلر است، تا جایی که اغلب تیپ یا سطح مشارکت مردمی از نوع مشورتی و اطلاع‌دهی با انگیزه و مشوق‌های مادی است و مشارکت عده زیادی اجباری یا ابزاری و عده‌ای معدود نیز مشارکت خود را از نوع فعال یا نقش‌آفرین ابراز کرده‌اند.

با توجه به محاسبه تأثیر عوامل مختلف بر میزان مشارکت روستاییان در طرح هادی مشخص شد که انگیزه مشارکت و منبع اصلی درآمد خانوار اصلی‌ترین عوامل در میزان مشارکت در طرح هادی محسوب می‌شوند؛ و می‌توان گفت که مشاغل با درآمد ثابت (مانند مشاغل دولتی) با ایجاد نوعی اطمینان در مردم زمینه‌های ایجاد انگیزه برای مشارکت آنها را تقویت می‌کند. بنابراین، معیشت پایدار را می‌توان عامل مؤثر در این زمینه دانست. افزون بر این، بهتر است سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان از مشوق‌های مادی و معنوی برای حضور بیشتر مردم محلی بهره‌گیرند و از دو مقوله نیازسنجی و نیازآفرینی به‌منظور ایجاد انگیزه قوی‌تر استفاده کنند. به‌طور کلی، تصمیم‌ها در سطوح مختلف با توجه به میزان نیاز به مشارکت مردمی و میزان مطلوبیت دخالت مردم گرفته می‌شود. باید اظهارنظرها، دیدگاه‌ها و باورها از همه سطوح گردآوری شوند و سیاست‌گذاری‌ها پاسخ‌گوی نیازهای افراد باشند؛ و این جز از راه تبادل نظر و بحث امکان‌پذیر نیست. بنابراین، یکی از راهکارهای پیشنهادی استفاده از نیروهای محلی حرفه‌ای و یا آموزش افراد بومی برای تصمیم‌گیری‌ها و تهیه طرح‌هاست. با توجه به معنی‌دار شدن همبستگی بین میزان مشارکت در طرح هادی و تمایل به ماندگاری در روستا، احساس تعلق خاطر ساکنان سنگستانی اصیل (افرادی که از تمایل زیادی به ماندگاری در روستا برخوردارند) به دلیل شناخت از منطقه و درک هویت بافت روستا همچنان در آنها زنده است و از این‌رو، برای شرکت در سطوح بالای مشارکت آمادگی لازم را دارند. پیشنهاد می‌شود که جلساتی با هدف آشنایی اهالی روستا با اهداف و منافع طرح هادی برگزار شود، که از جمله این اهداف می‌توان به توسعه

و پیشرفت در روستا، ایجاد محیطی سالم برای مردم و فرزندان، بهبود سطح زندگی خانوار اشاره کرد. فرهنگ‌سازی جلوگیری از روند مهاجرت روستاییان به شهرها سبب ماندگاری روستاییان در روستا می‌شود و از این رهگذر، روستاییان برای توسعه و پیشرفت روستای خود در طرح‌ها مشارکت می‌کنند. همچنین، در پایان، پیشنهاد می‌شود که با توجه به نقش طرح‌های توسعه روستایی از جمله طرح هادی در مشارکت روستاییان، فرهنگ‌سازی لازم در خصوص ارتقا و افزایش مشارکت مردم محلی به صورت فردی و گروهی صورت پذیرد.

منابع

- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (۱۳۹۲)، *شرح خدمات طرح بهسازی و هادی بافت باارزش روستایی*. همدان: معاونت عمران روستایی استان همدان.
- پاپلی یزدی، محمدحسین و ابراهیمی، محمدامیر (۱۳۸۵)، *نظریه‌های توسعه روستایی*. تهران: سمت.
- زارعی، یحیی (۱۳۸۸)، «نقدی بر فرایند طرح هادی روستایی». *مسکن و محیط روستا*، سال ۲۸، شماره ۲۷، صص ۵۶-۶۵.
- طالب، مهدی؛ میرزایی، حسین؛ و نادری، عفوات (۱۳۹۱)، «ارزیابی نقش مشارکت در طرح‌های توسعه مناطق روستایی». *توسعه روستایی* (نامه علوم اجتماعی)، سال ۴، شماره ۱، صص ۱-۱۸.
- عبدالله‌پور، جمال؛ مختارپور، حسن؛ و مختارپور، رجب‌علی (۱۳۹۲)، «مشارکت‌پذیری شهروندان تهرانی در حوزه وظایف شهرداری: مطالعه موردی شهروندان منطقه ۴ شهرداری تهران». *مدیریت شهری*، شماره ۳۱، صص ۱۵۷-۱۷۴.
- عنابستانی، علی‌اکبر و اکبری، محمدحسن (۱۳۹۱)، «ارزیابی طرح‌های هادی و نقش آن در توسعه کالبدی روستا از دیدگاه روستاییان (مطالعه موردی: شهرستان جهرم)». *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، سال ۴۴، شماره ۴، صص ۹۳-۱۱۰.
- عزیزی، نعمت‌الله؛ جعفری، پریش؛ فرزاد، ولی‌الله؛ و صنوبری، محمد (۱۳۹۱)، «موانع گسترش مشارکت بخش خصوصی در آموزش و پرورش ایران: موردکاوی مدارس غیرانتفاعی». *علوم تربیتی*، دانشگاه شهید چمران اهواز، سال ۲، صص ۷۵-۹۴.
- علی‌حسابی، مهران (۱۳۹۰)، «نقش سازمان‌های مردم‌نهاد و رهبران محلی در توسعه روستایی: مطالعه موردی بندر لافت». *مسکن و محیط روستا*، شماره ۱۳۴، صص ۳۵-۴۸.

- علی‌زاده اقدم، محمدباقر؛ عباس‌زاده، محمد؛ کوهی، کمال؛ و مختاری، داود (۱۳۹۰)، «نهادهای شهری و مشارکت شهروندان در اداره امور شهری (مطالعه موردی: شهر اصفهان)». *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، سال ۴۵، شماره ۲، صص ۱۹۵-۲۱۴.
- عظیمی، نورالدین و جمشیدیان مجاور، مجید (۱۳۸۴)، «بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی (مطالعه موردی: غرب گیلان)». *هنرهای زیبا*، سال ۲۲، شماره ۲، صص ۲۵-۳۴.
- غفاری، غلام‌رضا؛ میرزایی، حسین؛ و کریمی، علی‌رضا (۱۳۹۰)، «بررسی رابطه بین صنعت و کیفیت زندگی توسعه روستایی (مقایسه موردی مناطق روستایی شهرستان قروه)». *توسعه محلی (روستایی-شهری)*، دوره ۳، شماره ۱، صص ۱-۲۴.
- فزونی اردکانی، زهرا و حیاتی، داریوش (۱۳۹۰)، «نقدی بر روند اجرای طرح هادی روستایی با نگرشی به تجربه سپیدان فارس». *مجموعه مقالات اولین کنگره ملی علوم و فناوری‌های نوین کشاورزی*، دانشگاه زنجان.
- کلانتری، خلیل و خواجه‌شاه‌کوهی، علی‌رضا (۱۳۸۱)، «بررسی مشکلات و موانع اجرایی طرح‌های بهسازی و کالبدی روستایی از نظر سرپرستان خانوارهای روستایی در شهرستان گرگان». *اقتصاد کشاورزی و توسعه*، سال ۱۰، شماره ۳۸، صص ۱۸۵-۱۹۹.
- منصوریان، فرنوش (۱۳۸۸)، «مشارکت عمومی در تهیه طرح‌های توسعه شهری- گامی به سوی اقتصاد پایدار شهرها». *اولین کنفرانس اقتصاد شهری ایران*.
- Azami, M. (2004), *The Process and Outcomes of People's Participation in Rural Development Projects in Iran*. PhD Thesis, The University of Reading, UK.
- Arnstein, S. A. (1969), "A ladder of citizen participation". *American Institute of Planners' Journal*, 35(4): 216-224.
- Bauer, S. and Budjurova, E. (Eds.) (2011), *Issues and Challenges in Rural Development: Compendium of Approaches for Socio-Economic and Ecological Development in Developing Countries, Vol. III. Chapter 4 - Efficiency and Productivity Analysis*, pp. 197-210. Weikersheim: Margraf Publishers.
- Chambers, R. (2005), *Participation Book: Rapid, Relaxed and Participatory*. IDS, University of Sussex, UK.

- Cochran, W. G. (1963), *Sampling Techniques*. New York: John Wiley and Sons.
- Oakley, Peter et al. (1991), *Projects with People: The Practice of Participation in Rural Development*. Geneva: International Labour Organisation (ILO).
- Pretty, J. N. (1996), "Participation, learning and sustainability: emerging challenges for agricultural development". *Social Change*, 26(1).
- Shijie, J.; Liyin, S.; and Li, Z. (2012), "Empirical study on the contribution of infrastructure to the coordinated development between urban and rural areas". *Procedia Environmental Sciences*, 4(11): 1113- 1118.
- VeneKlasen, L. and Miller, V. (2002), *A New Weave of Power, People and Politics: The Action Guide for Advocacy and Citizen Participation*. World Neighbours, Oklahoma City: Village Education Resource Centre (VERC).